

Cercetările de pe valea Celicului (Celic-Dere)*

Dobrogea este lipsită de ape curgătoare cu debite care să le situeze în categoria râurilor. Ținutul este brăzdat însă de numeroase derele (văi) cu maluri înalte, săpate adânc în loess, ce dau la prima vedere aspectul tipic al existenței unor torenți. O astfel de derea a brăzdat firul unei văi care, așa după cum ne spun mărturiile arheologice, timp de milenii a fost legătura cea mai accesibilă peste cumpăna apelor dintre zona de luncă din partea nordică a ținutului dobrogean și așezările de pe platforma sa centrală. Aceasta este Valea Celicului sau, după denumirea care s-a încetățenit, Celic-Dere.

Cilic-Dere înseamnă "apa" sau "valea de oțel", iar Cilec-Dere se traduce prin "valea fragilor". În evoluția sa populară a ajuns Celic-Dere, iar noi respectăm această metamorfoză și o transmitem ca atare. Locul este foarte cunoscut grație mănăstirii de aici, ai căror ctitori i-au dat numele văii pe care au înălțat sfântul locaș. Firișorul de apă ce udă valea Celicului se varsă în pârâul Telița, el nu seacă decât în perioadele de secetă foarte prelungită. Sigur, în antichitate el avea debitul mult mai mare, fapt pe care îl apreciem prin numărul mare al siturilor arheologice care există pe această vale. Deși comunicarea de față își propune să descrie și să sublinieze importanța descoperirilor făcute într-un astfel de sit, până a ajunge la acel obiectiv ne simțim obligați să enumerăm cele mai cunoscute locuri cu vestigii de pe acest traseu.

Astfel de zone cu situri arheologice ne sunt cunoscute chiar din imediata vecinătate a gurii de vărsare a Celicului. Cercetarea unui tumul în această zonă a scos la lumina zilei inventarul unui mormânt din sec. VI a.Chr., atribuit unor prezențe venite din zonele de silvo-stepă din nordul Basarabiei. În vecinătatea imediată a acestei descoperiri, de o parte și de alta a gurii de vărsare a Celicului, versanții dealurilor și platourile lor sunt presărate cu materiale arheologice, atât din perioada protoistoriei noastre (sec. IV – III a.Chr.), dar mai ales din perioada romană. Pe lângă existența unor depozite de olană și de cărămizi romane descoperite în această zonă, tot de aici ne-au parvenit printr-o descoperire întâmplătoare și o serie de piese figurative din bronz care au decorat un car roman. Un platou din imediata vecinătate a Mănăstirii Celic-Dere păstrează vestigiile unei așezări deschise (fără construcții de apărare) din perioada primei epoci a fierului, iar mai departe, marcat ca o prelungire a celui dintâi, un alt platou în suprafață de cca. 10 ha păstrează încă forma valorilor de pământ care au fortificat cândva, în sec. V - III a.Chr., o așezare getică sau o cetate de refugiu.

Urcând pe drumul pârâiașului din amonte, la 1 km de mers de la așezarea monahală, se desprinde o cărăuie ca un drum de acces spre vârful dealului Edirlen. De o parte și de alta a acestui drum te întâmpină șapte platforme stâncoase și golașe, care ne îndreaptă gândurile că ele au servit drept locuri ale unor turnuri de apărare. Sus, vârful dealului este dominat și el de o impresionantă formațiune stâncoasă, cu aparență de acropole, la rândul ei, fortificată de un val construit din bolovani de piatră, menit a apăra o suprafață de cca. 6.000 m.p. Un sondaj arheologic în embletonul acestui val de apărare a dus la descoperirea urmelor carbonizate ale palisadei care se înalță deasupra lui, străjuită și apărată desigur, de o garnizoană militară. Stânca centrală a fost locul unui turn de veghe, imagine pe care ne-o transmit documentele vremii pentru alte fortificații geto-dace. Din acest punct de vedere locul ales este ideal căci și azi, cu ochiul liber, orizontul poate fi scrutat în toate direcțiile, pe zeci de kilometri. După caracteristicile sale, ca sistem de construcție și dimensiuni, ca formă de organizare a așezării și de dispunere pe terase a locuințelor, fortificația de pe vârful dealului Edirlen a jucat rolul unei *dave* getice într-o perioadă târzie. Materialul arheologic descoperit în micul sondaj executat de noi, ne plasează în perioada dinaintea venirii romanilor (sec. I a.Chr. - sec. I p.Chr.).

Așa cum am lăsat să se înțeleagă din rândurile de mai sus, viața și funcționalitatea acestei *dave* a fost curmată brusc de un incendiu atât de puternic încât toată piatra ce alcătua valul de apărare a căpătat culoarea roșie, pierzându-și totodată și duritatea ei specifică.

Cercetând în continuare versanții văii Celicului, izvorul acestui pârâiaș este dominat de platforma unei falii stâncoase care te impresionează atât prin poziția ei dominată și strategică, cât și prin bogăția materialului arheologic ce ți-l oferă. Aici a fost o așezare romană pe care izvorul arheologic o înscris în

* Apărut în *Analele Dobrogei*, S.N., I, 1995, 1, Constanța, p. 250 – 253.

perioada romană timpurie (sec. I - II p.Cr.). Mediul silvic a conservat-o atât de bine încât cei care vor ajunge să o cerceteze vor da istoriografiei un adevărat tezaur de informație. La poalele platformei, zona arheologică se extinde cu o mare aglomerare de morminte tumulare. Sondajul arheologic executat asupra lor, prin cercetarea a patru tumuli, ne-a demonstrat în primul rând, similitudinea dintre ritul și ritualul funerar practicat de cei care au construit mormintele tumulare din comunitatea acestei așezări și cel din necropola timpurie a cetății Noviodunum. Și într-un loc și în celălalt se întâlnesc aceleași morminte cu ritul incinerării pe loc, cunoscute în literatura de specialitate de tip rug - busta.

Cercetările noastre au luat însă în studiu o altă platformă și tumulii de pe un alt versant. Cei zece ani de săpături arheologice efectuate asupra celor două situri de aici** au dat și vor continua să dea istoriografiei geto-dace bogate informații pentru una din perioadele asupra căreia deținem cele mai puține informații (vezi și articolele *Le site de Celic-Déré* și *Tombes tumulaires ...* din prezentul volum).

Este vorba de vestigiile unei așezări cu două faze de locuire. Prima fază ne este documentată pentru secolele VI - V a.Chr., cu elemente și situații ce ne trimit chiar mai departe în timp, iar a doua fază ocupă perioada cuprinsă între a doua parte a sec. V a.Chr. și sfârșitul sec. IV a.Chr., cu unele izvoare ce îi prelungesc cronologia până în prima jumătate a sec. III a.Chr. A fost o așezare care, la prima vedere, o înscrie în grupul celor fortificate, atât prin verticalitatea mare a pantei versanților săi ce presupune intervenția omului printr-o acțiune de excarpare a lor, cât și prin forma sa poligonală cu colțurile rotunjite. Este forma clasică, am putea spune, a așezărilor fortificate geto-dacice unde omul a reușit, în mod fericit, să îmbie elementele naturale cu cele artificiale, pentru a da așezării sale un sistem de apărare inexpugnabil. Până la ora actuală, cercetările noastre n-au reușit să descopere și alte elemente artificiale care să fi fost construite în scopul apărării acestei așezări cu valuri de pământ, palisade, etc. Problema rămâne mai departe în programul cercetării.

Locuințele din fiecare fază dădeau așezării aspecte cu totul diferite. Cele din secolele VI - V a.Chr. erau rotunde și erau de așa numitul tip de semibordei. După ce înlătura stratul vegetal de cca. 30 - 40 cm., constructorii lor ajungeau la pământul galben care devenea podeaua locuinței. Pereții gropii săpate se izolau și se întăreau în același timp, cu un strat de ceamur (pământ galben amestecat cu paie sau ierburi), gros de cca. 40 cm. în care se înfîgeau parii pentru realizarea pereților, prin acel sistem de grăde folosit și azi în unele sate. Până la ora actuală nu știm, încă, cât urca deasupra solului această fundație din ceamur în care putem număra cu exactitate gropile parilor de la pereți. În centrul podelei locuinței se află, în toate cazurile descoperite, gropile parilor centrali care susțineau acoperișul construit din stuf sau paie. Diametrul acestor locuințe păstrează o medie de cca. 6 m. În cea de a doua fază a evoluției sale (sec. V - IV a.Chr.) așezarea getică de pe valea Celicului capătă cu totul altă înfățișare. Locuințele sunt de suprafață și au o formă pătrată sau dreptunghiulară, iar finisarea pereților, după cum ne demonstrează fragmentele descoperite, concurează cu cele mai frumoase și îngrijite spații de locuit din vremurile moderne.

Cea mai bogată documentare ne-a dat-o însă necropola acestei așezări, care este amplasată la numai 300 m de la așezare. Este unul din cazurile rare și cele mai fericite când un arheolog descoperă și are posibilitatea să facă cercetări concomitent, atât în așezare, cât și în necropola ei. Acest lucru îi dă posibilitatea ca, pe lângă aspectul material și social, să-i cunoască și formele de manifestare spirituală legate de cultul morții și, ca atare, să facă cunoștință cu unele aspecte de ordin religios. Practicile de ordin ritual-funerar dau posibilitatea cercetătorului ca prin aceste forme să realizeze și o partajare între grupurile culturale și chiar să definească specificul spiritual al etniilor.

Din acest punct de vedere, important pentru noi, este diversitatea ritului și mai ales a ritualurilor practicate de membrii acestei comunități. Aici, în această necropolă de la Celic-Dere, avem de-a face cu existența unei necropole cu înmormântări plane și tumulare. Indiferent de forma lor exterioară, plană sau tumulară, groapa și tot mormântul propriu-zis, își are un loc sacru care este delimitat de un ring mai mare sau mai mic, construit din bolovani de piatră, de obicei cu dimensiuni foarte mari. Unii dintre ei depășesc 1/4 de m.c., ceea ce ne permite să apreciem că au o greutate de peste 500 kg. Pe această suprafață se oficia tot procesul practicilor ritual-funerare. De asemenea, cea mai mare parte din movile și mai ales cele mari, care depășesc diametrul de 10 sau 15 m., au o manta de bolovani de dimensiuni mult mai mici decât cele din ring, peste care s-au depus ofranda unor vase sparte ritual. Altele, formate din obiecte personale, arme, podoabe, ofrandă de carne și de vase etc., însoțesc, în gropile lor mari, rămășițele defunctului.

** La data republicării acestei comunicări, se împlinesc 18 ani de cercetări la situl de la Celic-Dere.

În această necropolă întâlnim morminte de incinerare, cu rămășițele depuse în urne sau în casete de piatră ori în gropi mari ce poartă pe fundul lor cinerariile însoțite de vase de ofrandă. Cele mai multe sunt mormintele de înhumare cu ritualul înmormântărilor în mod diferit: în poziție chirchită sau decubit dorsal cu brațele întinse pe lângă corp ori așezate peste abdomen. Orientarea lor este, de asemenea, în direcții diferite ce reflectă o anumită cerință. O partajare a lor după rit și ritualul funerar și analizate împreună cu natura inventarului care le însoțesc, se poate conchide că în necropola de la Celic-Dere, alături de autohtonii geți, care practicau incinerarea, au conviețuit și alte grupuri culturale. Acestea din urmă își au similitudini cu alte descoperiri din ținuturile nord-pontice, fie în zonele de silvo-stepă, fie cu cele din nordul caucazian. În același timp, ele se partajează nu numai în spațiu, ci și în timp. După inventarul descoperit, parte din ele se grupează în sec. VI a.Chr., altele în sec. VI - V a.Chr., iar cele atribuite sciților își fac prezența în al treilea sfert al sec. V a.Chr. Acestea din urmă se apreciază cu toate celelalte descoperiri scitice care s-au făcut întâmplător pe teritoriul României, fie că sunt cazane rituale care s-au găsit în Moldova, la Brăila sau la Castelu (Dobrogea), fie că sunt statui din piatră ca cele de la Sibioara și Stupina (Dobrogea), ori sabia emblemă de la Medgidia etc. Diferența dintre ele constă în faptul că toate celelalte descoperiri sunt izolate și întâmplătoare, pe când cele de la Celic-Dere sunt rezultatul unor cercetări sistematice, găsite în anumite contexte bine definite, cu elemente de datare destul de exacte și specifice acestui popor: pumnale de tip *akinakes*, vârfuri de lănci și de săgeți, piese de harnașament, sceptre din bronz etc. (vezi figurile de la art. *Așezarea de la Celic-Dere*, din prezentul volum).

Aceste descoperiri de la Celic-Dere pot fi atribuite unui grup scitic statornic, care a conviețuit aici alături de comunitatea getică și care l-a asimilat. De asemenea, amplasarea descoperirilor de acest gen făcute în necropola de la Celic-Dere ne-au permis să facem constatarea asupra asimilării acestui grup scitic de către autohtonii geți într-o perioadă ce nu depășește două generații. Importanța deosebită a descoperirilor de la Celic-Dere constă în faptul că ele reușesc să răspundă la multe întrebări pe care arheologia românească și le pune în ultimul timp din ce în ce mai mult. Mai întâi, ele reușesc să stabilească relația dintre cultura de tip Babadag (faza a III-a) ce caracterizează pe o vastă arie geografică civilizația din perioada Hallstattului mijlociu și cea a geților din ultima perioadă a acestei epoci a fierului (Hallstatt - D). După lungi căutări în stațiuni importante ca Histria, Argamum sau Tomis, abia acum, la Celic-Dere, s-a descoperit în complexe închise în locuințe și în gropi menajere ceramica de tip Babadag alături de cea autohtonă târzie sau de import, specifică sec. VI a.Chr., dovadă a continuității și întrepătrunderii elementelor de tip Babadag III (încadrate până acum în sec. VIII și până la jumătatea sec. VII a.Chr.), în mediul atribuit cu certitudine geților din sec. VI a.Chr.

Apoi, prezența elementelor străine, prescitice, venite din zonele nord-pontice, corelate cu alte descoperiri de la Sabangia, Histria, Argamum, Ciucurova, Corbul de Jos, Istria-sat etc., vin să confirme izvorul scris lăsat de Thucidide privind perioada și faptele lui Sitalces (sec. V a.Chr.), regele tracilor. Printre alte informații, istoricul a ținut să se remarce că "...la sud de vărsarea Istrului și mai ales aproape de Pontul Euxin, alături de geți s-au stabilit și trăiesc și alte popoare".

De asemenea, aceste descoperiri aduc o mare contribuție la întocmirea unei cronologii privind evenimentele și etapele dezvoltării civilizației autohtonilor geți în această perioadă de sfârșit a primei epoci a fierului (Hallstatt - D), și începutul Laténului getic, adică pentru secolele V - IV a.Chr. și nu în ultimul rând, descoperirile de la Celic-Dere readuc în discuție vechea teză formulată și susținută de marele istoric Vasile Pârvan, privind cele patru trasee ale marii migrații scitice. Din nefericire, insuficiența documentației, la data când Vasile Pârvan își publica opera sa capitală, viziunea sa istorică n-a rezistat criticilor, teza fiind respinsă aproape în unanimitate de arheologii români. Descoperirile mai vechi și mult discutate din Transilvania (V. Vasiliev, *Scitii agatârși pe teritoriul României*), apoi cele ulterioare din Carpații nordici, atribuite de M. Pârducz grupului scitic Kustanovize-Kublin (sec. VI - V a.Chr.) precum și cele din Dobrogea evidențiate în rândurile de mai sus (vezi și art. *Gētes et Scythes aux Bouches du Danube* din prezentul volum), aduc din nou la ordinea zilei teza lui Vasile Pârvan referitoare la drumurile migrației scitice. Importanța descoperirilor de pe valea Celicului, ca și numărul mare al siturilor arheologice din această zonă, au determinat ca în apropierea acestor situri să se construiască un centru de documentare de pre și protoistorie, menit a juca, în primul rând, rolul unui laborator școală pentru practica studenților pe șantierele arheologice, precum și pregătirea lor în domeniul conservării și restaurării materialului arheologic descoperit.

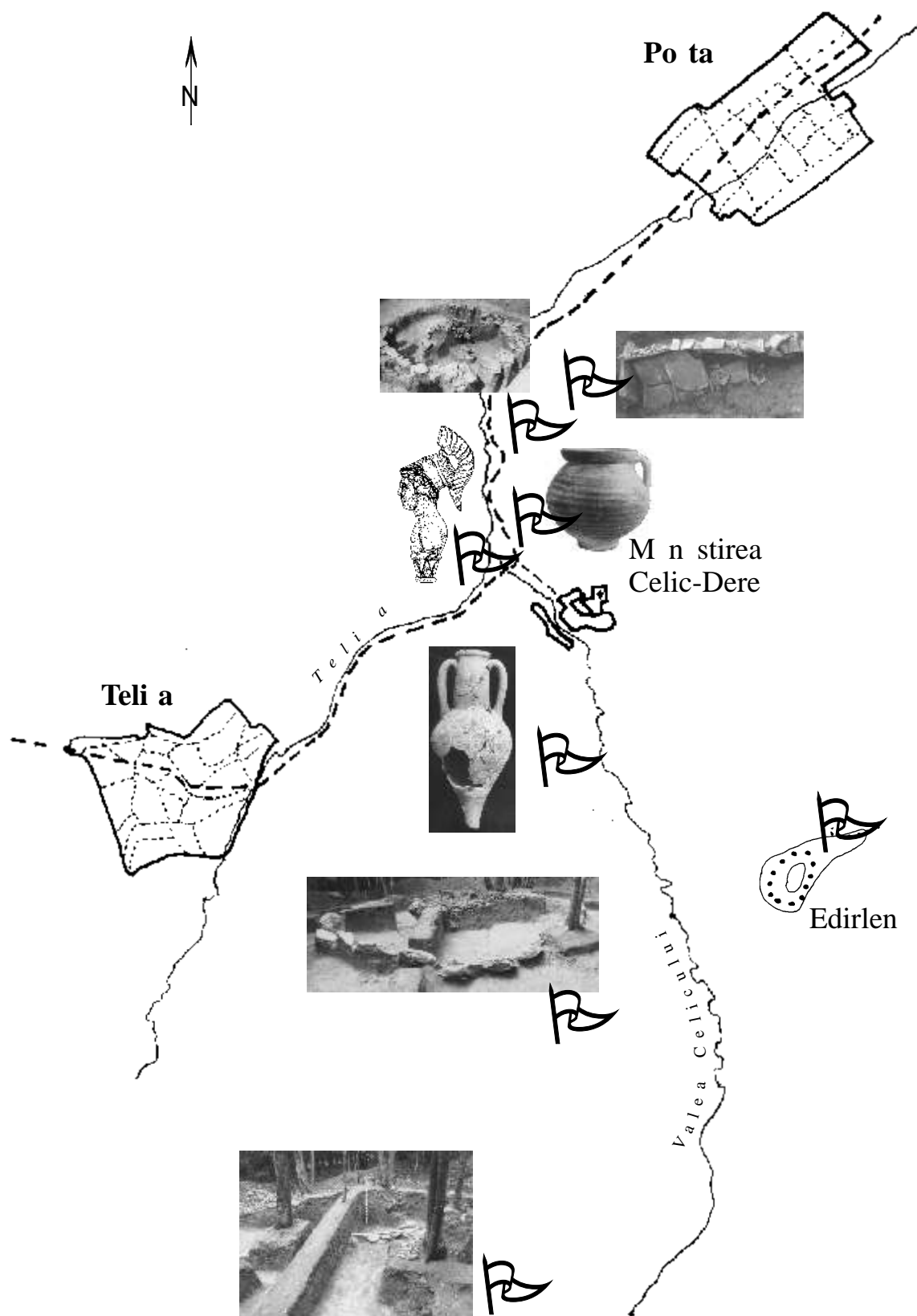

Fig. 1. Valea Celicului cu siturile arheologice cunoscute.